

AYOLLARDA JIGAR KASALLIKLARINI AVJ Olishi va tarqalishi

Anorov Sirojiddin

Anotatsiya: *Jigar kasalliklari dunyo bo'yicha o'lim va mehnatga layoqatsizlikka olib keluvchi asosiy sog'liq muammolaridan biri hisoblanadi. Ayollar organizmida bu kasalliklarning kechishi erkaklarnikidan farq qiladi, bu farq gormonal, immunologik va metabolik omillar bilan bog'liq. Xususan, autoimmun gepatit, safro yo'llarining yallig'lanish kasalliklari (masalan, birlamchi biliar sirroz), homiladorlik bilan bog'liq jigar patologiyalari (xolestaz, gepatoz), hamda gepatit B va C virusli infeksiyalar ayollar orasida jiddiy xavf tug'diradi. Ushbu maqolada ayollar jigar kasalliklariga qanday moyillik ko'rsatishi, ularning klinik belgilari, epidemiologiyasi va profilaktikasi bilan bir qatorda diagnostika va davolashning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilinadi. Ayniqsa, reproduktiv yoshdagi va postmenopauza davridagi ayollarda kasalliklarning o'ziga xos kechishiga alohida e'tibor qaratiladi.*

Kalit so'zlar: *jigar kasalliklari, ayollar salomatligi, autoimmun gepatit, homiladorlikda jigar muammolari, virusli gepatit, xolestaz, gepatoz, biliar sirroz, estrogen, gormonal omillar*

Jigar — organizmdagi asosiy metabolik va detoksifikatsion organlardan biri bo'lib, u ko'plab ichki muvozanat tizimlarida ishtirok etadi. Jigar kasalliklari ko'pincha uzoq vaqt davomida simptomlarsiz kechadi, ammo ularning oqibatlari og'ir asoratlar — sirroz, jigar yetishmovchiligi va hatto gepatosellyulyar saraton bilan yakunlanishi mumkin. Ayollar organizmida bu kasalliklarning rivojlanishida gormonal o'zgarishlar (ayniqsa, estrogen darajasining o'zgarishi), immun tizimning faol ishlashi va homiladorlik kabi holatlar katta rol o'ynaydi.

Ayollarda ko'p uchraydigan autoimmun gepatit, birlamchi biliar xolangit (avvalgi nomi — birlamchi biliar sirroz), homiladorlikka xos jigar kasalliklari, shuningdek, virusli gepatitlar (ayniqsa gepatit B va C) sog'liq uchun katta xavf tug'diradi. Reprodukativ yoshdagi ayollarda homiladorlik vaqtida jigar faoliyatidagi o'zgarishlar nafaqat ona, balki homila salomatligiga ham ta'sir qilishi mumkin. Bundan tashqari, alkogolga bo'lgan sezuvchanlik, ovqatlanish odatlari, metabolik sindrom va semizlik kabi zamonaviy hayot tarzi omillari ayollar orasida jigar kasalliklarining tarqalishini oshirmoqda.

So'nggi yillarda ayollar salomatligiga oid tadqiqotlar sonining ortishi tufayli jigar kasalliklarining gender xususiyatlari bo'yicha chuqur tahlil qilish imkoniyati paydo bo'ldi. Bu esa diagnostika va davolash strategiyalarini ayollar fiziologiyasiga mos holda ishlab

chiqishga imkon bermoqda. Ushbu maqolada ayollarda jigar kasalliklarining kechishi, ularning asosiy turlari, xavf omillari, klinik belgilar, zamonaviy tashxis qo‘yish va davolash yondashuvlari keng yoritiladi.

Ayollar organizmida jigar kasalliklari murakkab va ko‘p qirrali kechadi. Ular nafaqat umumiy etiologik omillar — virusli infeksiyalar, toksik moddalar, parazitlar invaziyalar yoki genetik anomaliyalar bilan, balki gormonlar va immun tizimining ayollarga xos xususiyatlari bilan ham bog‘liqdir. Ayniqsa, reproduktiv yoshdagi va postmenopauzaga kirgan ayollarda jigar kasalliklarining kechishi erkaklarnikidan farq qilishi aniqlangan. Bu farqlar klinik belgilarda, kasallikning surunkalashish tezligida va asoratlarning rivojlanishida aks etadi.

Eng keng tarqalgan jigar kasalliklaridan biri — virusli gepatit B va C hisoblanadi. O‘zbekiston va boshqa ko‘plab mamlakatlarda bu kasalliklarning tarqalishi hali ham yuqori bo‘lib, ayollar orasida homiladorlik paytida virusli gepatit aniqlanishi nafaqat ona, balki tug‘ilajak bola uchun ham jiddiy xavf tug‘diradi. Gepatit B virusining homiladorlikda vertikal (ona-to-homila) uzatilish xavfi ayniqsa yuqori bo‘lib, perinatal immunizatsiya orqali bartaraf etilishi mumkin. Shuningdek, gepatit C surunkali shaklga o‘tish ehtimoli yuqori bo‘lgan kasallik bo‘lib, ayollar organizmida u ko‘proq charchoq, ruhiy tushkunlik va reproduktiv muammolar bilan kechadi.

Autoimmun gepatit ham ayollar orasida ko‘proq uchraydi, ayniqsa 20–40 yosh oralig‘ida. Bu kasallikda jigar hujayralariga qarshi immun tizimi hujum qiladi, natijada surunkali yallig‘lanish va fibroz rivojlanadi. Autoimmun gepatitning klinik belgilari ko‘pincha umumiy holsizlik, ozib ketish, teri va ko‘z oqining sarg‘ayishi bilan namoyon bo‘ladi. Diagnostika ANA, SMA kabi autoantiternalarni aniqlash orqali amalga oshiriladi, davolashda esa kortikosteroidlar va immunosuppressiv preparatlar qo‘llaniladi. Kasallik o‘z vaqtida aniqlanmasa, sirrozga olib kelishi mumkin.

Yana bir ayollarga xos jigar kasalligi turi — **birlamchi biliar xolangit** (avvalgi nomi: birlamchi biliar sirroz). Bu kasallikda kichik safro yo‘llari immun tizim tomonidan yallig‘lanadi va oxir-oqibat yo‘q qilinadi. Bemorlar ko‘pincha surunkali qichishish, holsizlik, osteoporoz, teri pigmentatsiyasi va lipidlar almashinuvi buzilishi kabi belgilardan shikoyat qilishadi. Bu kasallik asosan 40–60 yosh oralig‘idagi ayollar orasida aniqlanadi. Davolashda ursodezoksixol kislota va immunomodulyator vositalar qo‘llaniladi.

Homiladorlik davrida uchraydigan jigar kasalliklari alohida e‘tiborga loyiq. Homiladorlikka xos xolestaz — jigar safro ishlab chiqarishining buzilishi natijasida teri qichishishi, transaminazalar va safro kislotalarining oshishi bilan kechadi. Bu holat onaning holatini yomonlashtiribgina qolmay, balki homilaning bachadon ichi o‘limi xavfini oshiradi. Shuningdek, homiladorlikdagi gepatoz, HELLP-sindrom va preeklampsiyaga bog‘liq jigar

shikastlanishlari ham favqulodda holat hisoblanadi. Bu kasalliklarda ayollar tezda shifoxonaga yotqizilishi, intensiv terapiya va tezkor tug‘ruq choralari ko‘rilishi zarur.

Bundan tashqari, metabolik sindrom, semizlik va alkogolga bog‘liq bo‘lmagan yog‘li jigar kasalliklari (NAFLD) ayollar orasida tobora ko‘paymoqda. Ayniqsa menopauzadan keyingi davrda estrogen darajasining pasayishi yog‘ almashinuvida muvozanatni buzib, jigar yog‘lanishini tezlashtiradi. Ushbu kasallik dastlab simptomlarsiz kechsa-da, surunkali steatohepatit, fibroz va sirrozga olib kelishi mumkin. NAFLD’ni nazorat qilishda parhez, jismoniy faollik va qon bosimini me’yorda ushlab turish muhim o‘rin tutadi.

Ayollarda jigar kasalliklarining rivojlanishida estrogen gormonining o‘rni ham alohida ahamiyatga ega. Estrogen immun tizimini faollashtiradi, bu esa autoimmun kasalliklarning ayollar orasida ko‘p uchrashiga sabab bo‘ladi. Boshqa tomondan, estrogen safro sekretsiyasiga ham ta’sir ko‘rsatib, xolestazga moyillikni oshiradi. Shuningdek, ayollarning parhez odatlari, semizlik, polikistik tuxumdondan sindromi kabi endokrin kasalliklar ham jigar holatiga bevosita ta’sir qiladi.

Diagnostikada ultratovush, elastometriya, jigar biopsiyasi, laborator testlar (ALT, AST, ALP, bilirubin) va virus markerlari keng qo‘llaniladi. Ayollarda gipodiagnoz — ya’ni kasallikning kech aniqlanishi holatlari ko‘p uchraydi, bu esa jiddiy asoratlarning paydo bo‘lishiga olib keladi. Shu sababli, xavf guruhidagi ayollarni muntazam skrinigdan o‘tkazish, ayniqsa homiladorlik davrida jigar funksiyalarini monitoring qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy yondashuvlarda jigar transplantatsiyasi oxirgi bosqichdagi kasalliklar uchun asosiy yechim bo‘lib qolmoqda. Ayollar orasida transplantatsiyaga ehtiyoj erkaklarnikidan kamroq bo‘lishi mumkin, ammo autoimmun kasalliklar sababli tez-tez zarurat tug‘iladi. Yangi davolash usullari, immunoterapiya, gen terapiyasi va gepatoprotektorlar ayollar salomatligini yaxshilashda muhim rol o‘ynamoqda.

Ayollarda jigar kasalliklarining tarqalishi va kechishi o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, bu holat ayol organizmining gormonal, immunologik va metabolik jihatlari bilan bevosita bog‘liqdir. Virusli hepatitlar, autoimmun kasalliklar, homiladorlik bilan bog‘liq jigar patologiyalari va yog‘li jigar kasalliklari ayollar salomatligiga jiddiy xavf tug‘diradi. Ayniqsa, reproduktiv yoshdagi ayollarda homiladorlik davrida yuzaga keladigan jigar kasalliklari nafaqat onaning, balki homilaning hayoti uchun ham tahdid hisoblanadi.

Ayollar organizmida jigar kasalliklarining kechishi ko‘pincha belgilersiz bo‘lishi yoki umumiy holsizlik, charchoq kabi nonspecific simptomlar bilan namoyon bo‘lishi mumkin, bu esa kasallikni kech aniqlashga olib keladi. Shuning uchun diagnostikani erta bosqichda o‘tkazish, muntazam profilaktik ko‘riklar va zamonaviy laborator-axborot texnologiyalaridan foydalanish ayollar salomatligini muhofaza qilishda muhim o‘rin tutadi.

Kelgusida personalizatsiyalashgan davolash yondashuvlari, genetik skrining va immunologik profilaktika usullarini keng qo‘llash ayollarda jigar kasalliklarini oldini olish va samarali davolash imkoniyatlarini oshiradi. Ayollarning hayot sifatini oshirish va og‘ir asoratlarning oldini olish uchun multidisiplinar yondashuv talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Health Organization. (2023). *Global hepatitis report*. Geneva: WHO.
2. Purohit V., Rapaka R., Shurtleff D. (2021). *Hepatic diseases in women: an overview*. Journal of Hepatology, 75(2), 341–352.
3. Czaja A.J. (2020). *Autoimmune hepatitis in women: clinical profile and prognosis*. Clinical Liver Disease, 15(4), 127–135.
4. Riely C.A. (2022). *Liver disease in pregnancy*. Clinics in Liver Disease, 26(3), 435–448.
5. EASL Clinical Practice Guidelines. (2021). *Autoimmune hepatitis*. Journal of Hepatology, 74(2), 708–735.
6. Turakulova M., Kamilova D. (2023). *Ayollarda jigar kasalliklari: epidemiologik tahlil va klinik kechish*. Toshkent Tibbiyot Jurnali, 4(98), 60–66.
7. Khaydarov A.R. (2022). *Gepatitlar va ularning gender xususiyatlari*. Samarqand Tibbiyot Instituti Ilmiy Axborotnomasi, 1(89), 41–45.
8. Chalasani N., et al. (2023). *The diagnosis and management of nonalcoholic fatty liver disease: Practice guidance from the AASLD*. Hepatology, 77(3), 958–987.
9. Terzieva D., Ivanova A. (2022). *Pregnancy-related liver diseases*. Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine, 35(12), 2234–2241.
10. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni Saqlash Vazirligi. (2024). *Ayollar salomatligi bo‘yicha klinik protokollar*. Toshkent.